

DIDAKTIČNA NAČELA PRI POUKU GEOGRAFIJE

Ksenija Pavlin*

Povzetek:

V članku so predstavljene ugotovitve v zvezi z didaktičnimi načeli pri pouku geografije, do katerih sem prišla v svoji diplomski nalogi. Teoretični del opredeljuje nekatera splošna didaktična načela in njihove temeljne značilnosti. Posebej so predstavljena geografska didaktična načela. V empiričnem delu smo raziskali, kako pomembna se zdijo didaktična načela pri pouku geografije aktualnim učiteljem geografije in študentom, ki so izvajali nastope v osnovni oziroma srednji šoli ter koliko so jih ti pri pouku tudi zares upoštevali.

Ključne besede: didaktična načela, pouk geografije, učne metode in oblike

DIDACTIC PRINCIPLES IN GEOGRAPHY TEACHING

Abstract:

In the article I present the didactic principles in geography teaching, which were the subject of the diploma exam paper. In the theoretical part the didactic principles and their main characteristics were defined and some general as well as geographical didactic principles were presented. The aim of the empirical part was to find out what importance is attributed to the implementation of didactic principles in geography teaching by future geography teachers (geography students), and by the present geography teachers.

Key words: didactic principles, geography teaching, teaching, teaching methods and techniques

Opredelitev didaktičnih načel

Didaktična načela so splošni regulatorji vzgojno-izobraževalnega procesa, po katerih se učitelj ravna, da doseže cilj (Šilih, 1970). Dajejo nam osnovo za izbor ciljev, vsebine, metod, sredstev in za organizacijo vzgoje (Brinovec, 2004).

Didaktična načela niso operativno tehnološko napotilo ali formalnopravno navodilo za ravnanje v pouku, prav tako niso zahteve ali zapovedi, kako učitelj mora ravnati, ampak so zgolj opozorila, priporočila, smernice, kaj naj učitelj pri svojih odločitvah in ravnanju upošteva (Kramar, 2009). Upoštevatih jih je treba v vseh fazah vzgojno-izobraževalnega procesa: pri načrtovanju, izvajanju in preverjanju znanja (Brinovec, 2004).

* Ksenija Pavlin, profesorica geografije in univerzitetna diplomirana pedagoginja
ksenija.pavlin@gmail.com

Splošna didaktična načela

Zaradi zapletenosti in zahtevnosti izobraževalne dejavnosti so v didaktiki formulirana številna načela, po katerih se učitelj ravna, da uspešno uredi svoje naloge in s tem prepreči slabo, improvizirano in samovoljno učno delo (Brinovec, 2004).

V diplomskem delu smo predstavili tista didaktična načela, za katera menimo, da so še posebej pomembna za kakovosten in dinamičen pouk geografije. Hkrati so to načela, ki so skupna večini (v diplomskem delu navedenih) avtorjev – didaktikov (Pavlin, 2012).

Splošna didaktična načela:

- načelo nazornosti;
- načelo aktivnosti učencev;
- načelo učne individualizacije in diferenciacije;
- načelo primernosti in akceleracije;
- načelo sistematičnosti in postopnosti;
- načelo trajnosti znanja;
- načelo racionalnosti in ekonomičnosti;
- načelo problemskosti.

Posebna didaktična načela pouka geografija

Poleg splošnih didaktičnih načel imajo posamezna predmetna področja še svoja posebna didaktična načela (Autor in sod., 1989).

Didaktična načela pouka geografije so v večini didaktik geografije povzeta splošna didaktična načela. Nekateri didaktiki sicer govorijo o posebnih didaktičnih načelih pouka geografije, toda še vedno ne odstopajo od okvirov, ki jih ponudi splošna didaktika (Brinovec, 2004).

Didaktična načela pri pouku geografije, ki jih navajata Brinovec (2004) in Zgonik (1960):

Brinovec:

1. načelo prostorske razmestitve pojavov in procesov ter njihovih medsebojnih odnosov
2. načelo regionalnosti
3. načelo kompleksnosti (celostnosti)
4. načelo opazovanja

Zgonik:

1. načelo nazornosti
2. načelo sistematičnosti
3. načelo življenjske bližine
4. geograf in topografsko znanje
5. načelo povezovanja geografskih spoznanj s spoznanji drugih predmetov
6. načelo primerjave
7. načelo dostopnosti geografskega pouka

Če primerjamo zgoraj omenjena avtorja, vidimo, da Brinovec navaja izključno geografska didaktična načela, česar za Zgonika ne moremo trditi.

Zgonik v svoji klasifikaciji povzame nekatera splošna didaktična načela, ki se mu zdijo pomembna pri pouku geografije, poleg tega pa opredeli tudi posebno didaktično načelo – geograf in topografsko znanje – ki ga poveže z načelom življenjske bližine in bi ga lahko obravnavali tudi kot splošno didaktično načelo. Tudi za načelo povezovanja geografskih spoznanj s spoznanji drugih predmetov in načelo dostopnosti geografskega

pouka bi na prvi pogled lahko rekli, da sta geografski didaktični načeli, vendar bi ju prav tako lahko opredelili kot splošni, saj načelo dostopnosti geografskega pouka temelji na psihološki osnovi in ga lahko povežemo z načelom primernosti oziroma načelom sistematičnosti in postopnosti, načelo povezovanja geografskih spoznanj s spoznanji drugih predmetov pa je pomembno upoštevati pri vseh predmetih in ne le pri geografskem pouku.

Pri Zgonikovi klasifikaciji je treba posebej omeniti navajanje konkretnih primerov pri posameznih didaktičnih načelih. To se mi zdi zelo dobro, saj načel ne spoznamo le v teoretičnem okviru, ampak je ponujen tudi praktični prikaz uporabe. Posamezne primere konkretne rabe didaktičnih načel navaja tudi Brinovec, vendar bi lahko ta del še nekoliko razširil.

Brinovec torej navaja štiri posebna geografska didaktična načela, vendar bi posamezna izmed njih prav tako lahko opredelili kot splošna, saj je načelo prostorske razmestitve pojavov in procesov, načelo kompleksnosti in načelo opazovanja treba upoštevati tudi pri preostalih predmetih in ne samo geografiji.

Na tem mestu se je smiselno vprašati, ali je sploh treba navajati posebna didaktična načela pouka geografije.

Geografska didaktična načela poskušamo definirati zato, da bi z njimi postale zakonitosti geografskega izobraževanja objektivnejše, geografija pa bi pridobila mesto v sistemu izobraževanja kompleksne osebnosti učenca (Brinovec 1991).

Kljub kritičnemu pogledu na Brinovčevo in Zgonikovo klasifikacijo sta to eni izmed redkih, če ne edini klasifikaciji, ki opredelujeta posebna geografska didaktična načela. Brinovec (2004) navaja, da teoretiki geografskih didaktičnih načel niso opredelili, ker učitelji geografije o njih ne razpravljajo. **V prihodnje bi bilo zato dobro, da bi strokovnjaki skupaj z učitelji geografije razmislili o pomembnosti posameznih didaktičnih načel pri pouku geografije in bi tako opredelili nova geografska didaktična načela.**

V diplomskem delu smo se pri izbiri geografskih didaktičnih načel oprli predvsem na klasifikacijo Brinovca, saj ta načela obravnavamo tudi v sklopu didaktike geografije na fakulteti in so študentom najbolj poznana. Dodali pa smo še načelo povezovanja geografskih spoznanj s spoznanji drugih predmetov, ki ga navaja Zgonik. Za opis tega načela, ki smo ga preimenovali v načelo medpredmetnega povezovanja, smo se odločili predvsem zaradi aktualnosti načela in prizadevanj strokovnjakov, da bi se načelo čim bolj upoštevalo v praksi (Pavlin, 2012).

Empirični del

V empiričnem delu diplomskega dela smo z intervjuji želeli ugotoviti, kolikšen pomen dajejo bodoči učitelji geografije (študentje tretjega in četrtega letnika dvopredmetnega študija geografije) in učitelji geografije upoštevanju didaktičnih načel pri pouku. Med drugim smo ugotavljali, katera didaktična načela se zdijo najpomembnejša bodočim in katera aktualnim učiteljem, z opazovanjem pouka pa smo preverjali, katera pa tudi dejansko najpogosteje upoštevajo.

Upoštevanje didaktičnih načel pri pouku

Preglednica 1: Najpomembnejša didaktična načela po mnenju učiteljev in študentov

Raziskavo smo izpeljali kot študijo primera, v katero je bilo vključenih 16 oseb, od tega 8 bodočih učiteljev in 8 učiteljev z večletnimi izkušnjami. Podatke za raziskavo smo zbrali s strukturiranim opazovanjem pouka geografije in s strukturiranim intervjujem, ki je potekal pred opazovano uro oziroma po njej. **Bodoče učitelje smo opazovali na njihovih ocenjevalnih nastopih, ki jih imajo v osnovni oziroma srednji šoli.**

Učitelje in bodoče učitelje smo v intervjuju vprašali, katera didaktična načela je po njihovem treba upoštevati pri pouku geografije.

DIDAKTIČNA NAČELA	status				SK
	študent (OŠ)	učitelj OŠ	študent (SŠ)	učitelj SŠ	
DIDAKTIČNA NAČELA	f	f	f	f	f
načelo nazornosti	3	4	2	3	12
načelo aktivnosti učencev	3	1	1		5
načelo sistematičnosti in postopnosti	4	3	3	3	13
načelo primernosti in akceleracije	1		1		2
načelo učne individualizacije in diferenciacije				1	1
načelo ekonomičnosti in racionalizacije					0
načelo trajnosti znanja	1	2	1	1	5
načelo problemskosti	4	1	1	2	8
načelo medpredm. povezovanja	2	3		1	6
načelo prostorske razmestitve	2	3	2		7
načelo regionalnosti					0
načelo kompleksnosti		2	1	1	4
načelo opazovanja		1			1

Vir: Pavlin, 2012

Iz preglednice 1 lahko razberemo, da sta učiteljem najpomembnejši načelo nazornosti ter načelo sistematičnosti in postopnosti, saj se je za posamezno načelo odločilo 75 % učiteljev oziroma 80 % bodočih učiteljev. 50 % bodočih učiteljev je kot eno izmed najpomembnejših didaktičnih načel izbralo načelo problemskosti (ne pa tudi aktualnih učiteljev), okrog 40 % pa se jih je odločilo za načelo medpredmetnega povezovanja ter načelo prostorske razmestitve pojavov in procesov in njihovih medsebojnih odnosov. Za preostala didaktična načela se je odločila manj kot tretjina.

Preglednica 1 lepo prikazuje razliko med osnovno in srednjo šolo. Študentje, ki so opravljali nastop v osnovni šoli, in učitelji v OŠ so navedli večje število didaktičnih načel, ki se jim zdijo pomembna, iz česar lahko sklepamo, da je upoštevanje določenih didaktičnih načel pomembno zlasti v osnovni šoli.

Opazna pa je tudi razlika med splošnimi in geografskimi didaktičnimi načeli, saj (bodoči) učitelji v večjem številu navajajo splošna didaktična načela.

Opazovanje pouka

Med opazovanjem pouka smo ocenjevali, kako bodoči učitelji zares upoštevajo posamezna didaktična načela, kar prikazuje spodnja preglednica.

Preglednica 2: Upoštevanje didaktičnih načel pri nastopih študentov pri pouku geografije

Upoštevanje DIDAKTIČNIH NAČEL	ocena					skupaj f
	zelo slabo	slabo	dobro	zelo dobro	odlično	
	f	f	f	f	f	
načelo nazornosti			3	8	5	16
načelo aktivnosti učencev			9	6	1	16
načelo sistematičnosti in postopnosti			2	10	4	16
načelo primernosti in akceleracije		1	3	10	2	16
načelo učne individualizacije in diferenciacije		3	8	5		16
načelo racionalizacije in ekonomičnosti		1	7	8		16
načelo trajnosti znanja			4	11	1	16
načelo problemskosti	1	5	5	4	1	16
načelo medpredmetnega povezovanja	1	8	6	1		16
načelo prostorske razmestitve ...			4	8	4	16
načelo regionalnosti		1	2	12	1	16
načelo kompleksnosti		1	7	5	3	16
načelo opazovanja		2	5	9		16

Vir: Pavlin, 2012

Med najbolj upoštevana didaktična načela smo šteli tista, ki so bila v vsaj 75 % ocenjena z zelo dobro in odlično. Glede na ta kriterij med najbolj upoštevana didaktična načela štejemo načelo nazornosti, načelo sistematičnosti in postopnosti, načelo primernosti in akceleracije, načelo trajnosti znanja, načelo prostorske razmestitve pojavov in procesov in njihovih medsebojnih odnosov ter načelo regionalnosti. Najslabše pa sta bili upoštevani načelo problemskosti in načelo medpredmetnega povezovanja.

Če povežemo preglednico 2 s preglednico 1, vidimo, da didaktično načelo **nazornosti** ter načelo **sistematičnosti in postopnosti** v obeh preglednicah dosegata najvišji odstotek, kar pomeni, da ti dve načeli (bodočim) učiteljem nista le najpomembnejši, ampak jih dejansko najpogosteje upoštevajo pri pouku.

Upoštevanje didaktičnih načel

Ravno obratno pa je pri načelih **problemskosti in medpredmetnega povezovanja**, ki so ju učitelji označili kot pomembni pri pouku geografije, vendar sta bili pri pouku najslabše upoštevani.

Cencič in Cencič (2002) navajata, da so glavni razlogi za slabo prisotnost problemskega pouka v naših šolah pomanjkanje časa, preobsežni učni načrti, preveliki oddelki in pomanjkanje pripomočkov. Prav tako tudi medpredmetno povezovanje zahteva veliko časa (predvsem za načrtovanje), treba je prilagoditi strukturo in organizacijo šolskega pouka, učitelji imajo večjo odgovornost (timsko sodelovanje, poznavanje učnih načrtov drugih predmetov), potrebni pa so tudi kakovostni medosebni odnosi (Mihelič, 2011).

Zaradi naštetih vzrokov sta načeli problemskosti in medpredmetnega povezovanja v naših šolah še vedno slabše upoštevani, vendar pa je prvi korak k boljšemu upoštevanju že to, da se (bodoči) učitelji zavedajo pomembnosti upoštevanja teh dveh načel pri pouku geografije.

Pri uporabi didaktičnih načel je treba upoštevati vhodne učne pogoje, na katere se nanaša raba nekega načela, npr. starost, zmožnosti, izkušnje in predznanje učencev, zahtevnost učne vsebine in njena strukturiranost ipd. Šele na tej podlagi se je mogoče odločiti, koliko bomo upoštevali posamezna didaktična načela (Strmčnik, 2001). Kako bo učitelj upošteval didaktična načela, je odvisno od njegove strokovne kompetentnosti, ki vključuje tudi profesionalno etiko in odgovornost (Kramar, 2009). Upoštevati je treba dialektični značaj načel in razmerja med različnimi načeli, posameznih načel pa ne smemo absolutizirati (Kramar, 2009). Načela se povezujejo, pa tudi izključujejo in tako jemljejo drugemu absolutno veljavo (Autor in sod, 1989).

Nekaj primerov povezanosti didaktičnih načel: načela individualizacije ne moremo razumeti brez povezave z načelom socializacije; pogoj za upoštevanje načela nazornosti je upoštevanje načela aktivnosti; načelo problemskosti upoštevamo ob hkratnem upoštevanju načela medpredmetnega povezovanja, upoštevanje obeh načel pa pripomore k trajnosti znanja; z načelom trajnosti znanja je tesno povezano tudi načelo sistematičnosti in postopnosti ipd.

Za upoštevanje didaktičnih načel pri pouku je treba prilagajati učne cilje in vsebino, učne metode, oblike in tehnologijo, spreminjati vzgojni odnos in organizacijo vzgojnega dela, prilagajati učni tempo, uporabljena pa morajo biti tudi ustrezna učila in učni pripomočki.

Eden temeljnih pogojev upoštevanja didaktičnih načel je torej spreminjanje učnih oblik in metod. Posamezna didaktična načela so npr. težje uresničljiva pri frontalnem pouku (načelo individualizacije in diferenciacije), kjer učenci le poslušajo učiteljevo razlago – v tem primeru so učenci tudi manj aktivni. Frontalni pouk tudi ni racionalen, saj je učni rezultat običajno slabši. Učitelj mora biti torej kompetenten, da sproti prilagaja način podajanja nove snovi in uporablja različne učne metode in oblike, ki so včasih časovno bolj potratne, a dajejo boljše rezultate (npr. skupinsko delo, metoda razgovora, metoda reševanja problemov ipd.).

Predpogoj za uspešno upoštevanje večine didaktičnih načel je aktivnost učencev – predvsem je pomembna miselna aktivnost učencev. Učenčeva aktivnost pride najbolj do izraza pri izkustvenem, raziskovalnem in problemskem učenju. K upoštevanju didaktičnih načel pripomore tudi učenčevo sodelovanje pri pripravi in načrtovanju pouka ter različnih dejavnosti.

Didaktična načela lažje upoštevamo, če izhajamo iz življenja, prakse, izkušenj učencev in neposrednih življenjskih situacij in ob upoštevanju predznanja in sposobnosti učencev. Učna snov mora biti podana vertikalno-spiralno, kar pomeni, da določene pojme, ki jih učenci že poznajo, nadgrajujemo in širimo (Brinovec, 2004).

Priložnost za boljše upoštevanje določenih didaktičnih načel vidim predvsem v terenskem delu oziroma v učenju iz šolske okolice. Že s samim pogledom skozi okno lahko prikažemo in razložimo marsikateri pojav oziroma proces in tako bo pouk pestrejši, nazornejši, učenci bodo sodelovali, pripomogel pa bo tudi k trajnosti znanja.

Pomemben je tudi večji poudarek na medpredmetnem povezovanju, saj lahko veliko geografskih vsebin povežemo z vsebinami drugih predmetov (zgodovino, biologijo, kemijo, fiziko in slovenščino). Učitelji pa bi morali nameniti tudi več časa in pozornosti reševanju problemov pri pouku (primeri problemskih tem: kakovost okolja, naravne nesreče, socialna nesorazmerja, procesi globalizacije, lakota v svetu, sonaravni razvoj ipd. (Kunaver, 2005)), saj takšen pouk pripomore h kvalitetnejšemu in trajnejšemu znanju učencev.

Sklep

Učitelji se zavedajo pomembnosti upoštevanja didaktičnih načel pri pouku geografije in jih večinoma tudi upoštevajo. Zavedati pa se moramo, da je upoštevanje zelo odvisno od učitelja in njegovega stila poučevanja ter njegove pripravljenosti za uporabo različnih učnih oblik in metod ter učil in učnih pripomočkov.

Zaradi vse hitrejšega tempa življenja in nujnosti prilagajanja in soočanja z različnimi življenjskimi situacijami bo pri pouku nujno dajati vse večji poudarek rabi novih učnih metod in oblik, temelječih na problemskem pristopu, medpredmetnemu povezovanju in sodelovalnemu učenju ter učnim metodam in oblikam, ki učencem omogočajo (samo)aktivnost in (samo)učenje.

Viri in literatura

1. Autor, Oskar, Cencič, Mira, Gartner, Jure, Ana Tomić, 1989, Poglavja iz pedagogike, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
2. Brinovec, Slavko, 1991, Didaktična načela pri pouku geografije, Ljubljana, Geografski obzornik, 38, 1.
3. Brinovec, Slavko, 2004, Kako poučevati geografijo, Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
4. Cencič, Mira, Cencič, Majda, 2002, Priročnik za spoznavno usmerjen pouk, Ljubljana, Mladinska knjiga.
5. Kramar, Martin, 2009, Pouk, Nova Gorica, Založba Educa, Melior.

6. Kunaver, Jurij, 2005, Slovenska šolska geografija s pogledom v prihodnost, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
7. Mihelič, Ludvik, 2011, Problematika medpredmetnega povezovanja geografije in zgodovine v gimnazijskih učnih načrtih, magistrsko delo, Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
8. Pavlin, Ksenija, 2012, Didaktična načela pri pouku geografije, diplomsko delo, Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Oddelek za pedagogiko in andragogiko.
9. Strmčnik, France, 2001, Osrednje teoretične teme, Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
10. Šilih, Gustav, 1970, Didaktika, Ljubljana, Državna založba Slovenija.